

REALITY, SCIENCE, METHOD

Alexandru Gafton, Prof., PhD, `Al. Ioan Cuza` University of Iași

Emanuel Gafton , The Oskar Klein Centre, Department of Astronomy,
Stockholm University

Abstract: The authors argue that science is an objective and rational process applied to reality for the purpose of gaining knowledge. In order for its results to reflect reality just as it is and to be trustworthy, scientific knowledge must derive from the conjunction of accurate observation with reflection subjected to reasoned methods and instruments, free of any ideological interference.

Another highlight is that science must be aligned with the reality to which it is applied, for which reason natural sciences are the basis of any scientific knowledge, and the presence of their perspective is imperative.

Key-words: philosophy of science, natural sciences, Baconian method, linguistics

Preliminarii.

Decurgînd din fundamentele energetice și materiale ale Universului, realitatea se constituie ca un dat complex, fundamentat și activat de principiile și legile existențial-funcționale universale, populat de tot ceea ce decurge din acțiunea acestora, oferind simțurilor și conștiinței o succesiune devenindă de ipostaze.

Decurgînd din interacțiunea organismului uman cu realitatea, știința este procesul de observare, cugetare și reflectare, întemeiat pe observația obiectivă, cumpănită prin suspendarea judecății redată prin forme lingvistice inteligibile.

Dacă lucrurile stau astfel, rostul fundamental al cunoașterii științifice este aflarea adevărului – ca raport între cum ar fi lucrurile și procesele în realitate și cum apar ele în urma reflectării raționate. Pentru ca acest raport să fie corect constituit, știința are a se orîndui și acționa conform structurilor funcționale la care se aplică spre a le cunoaște, iar metodele de cercetare au a se edifica astfel încît să procure eficiență și siguranță în obținerea, analiza, testarea și înțelegerea faptelor. Rezultă că nici o construcție epistemologică sau gnoseologică nu poate ignora felul în care se structurează și funcționează realitatea, rezultate acurate și de încredere apărînd doar dacă procesul de cercetare are în vedere și respectă constrîngerii impuse deopotrivă de realitatea cercetată și de dialectica procesului științific.

Toate acestea arată că între realitate, știință și metode există o relație prin care diada umană se acomodează la monada naturală, spre a oferi adevărata cunoaștere.

1. Realitatea este ansamblul funcțional cel mai complex, ce generează, cuprinde și guvernează existența și parcursul a tot ceea ce există cumva.

Existență. Spre a exista, componentele realității interacționează (cu sine, la nivelul părților, cu altele și cu mediul), se agregă (căpătînd complexitate structural-funcțională), se diversifică (ocupînd nișe existențiale) și evoluează în acord cu principiile fundamentale și universale în temeiul cărora există – exercitate prin intermediul unor legi adecvate claselor, genurilor, speciilor și indivizilor concreți ce participă la constituirea realității – și proporțional cu

solicitările cuplului cerințe externe / nevoi interne. Cele patru procese constituie modalități adaptative de obținere și păstrare a stabilității – condiție de prim rang a existenței¹ care, se înțelege, le cuprinde pe toate.

Adaptare. Tendința și activitatea de obținere și de păstrare a stabilității acționează continuu, mișcările adaptative² pe care le generează – de conformare la condițiile realității – oscilând în jurul unei medii relativ constante³ și implicând ajustări structural-funcționale diferențiate ale părților, cu consecințe la nivelul întregului. Sub aspectul vitezei și al amplitudinii, întregul proces este acomodat la necesitățile adaptative ale organismului, în raport cu solicitările mediului. În măsura posibilităților, procesul tinde să nu afecteze integritatea structural-funcțională a entității supuse procesului. De la simplul organism și pînă la mediu toate se adaptează spre a ajunge în zona de stabilitate și spre a dăinui astfel. Realitatea însăși devine constant, treptat, conform firii sale⁴.

Evoluție. Întrucît este imposibilă revenirea la o stare revolută – fie și de stabilitate –, atunci cînd zona de stabilitate a nivelului s-a deteriorat⁵ sau a fost depășită⁶ sau integritatea a fost afectată, efectul acumulat al acțiunilor de pînă atunci a primelor trei procese, dimpreună cu acțiunea inerentă și devenită imperioasă, de căutare a stabilității, vor conduce la declanșarea pleneră a celui de-al patrulea proces, care are rolul de a duce componenta realității pe o nouă treaptă, spre a pătrunde într-o zonă de stabilitate.

Atunci cînd relația dintre solicitările mediului, rezultatele acumulărilor și starea entității intră în dezechilibru, procesele adaptative obișnuite cedează locul unora mai ample și mai viguroase⁷, în măsură să genereze modificări structural-funcționale cruciale, implicînd o schimbare de potențial adaptativ⁸. Evoluția este procesul adaptativ prin care o entitate se

¹ Condiția existenței este echilibrul stabil. Această stare se referă la situația în care componentele realității – dintr-un timp și dintr-un spațiu date – au depășit etapele de obținere a echilibrului în mediu și se află într-o etapă stătătoare de funcționare eficientă și lipsită de tensiuni care să le pună în situația de a-și căuta echilibrul. De aici rezultă și că într-o astfel de stare este aproape imposibil să apară și să se manifeste capacități și mișcări evolutive, energiile fiind consumate doar spre a profita, în felurite chipuri, de starea de echilibru, fapt care îl „consumă”. Starea este limitată în timp și în spațiu, o premerge pe cea de dezechilibru și doar rarissim – dacă există așa ceva – se poate referi la totalitatea componentelor realității date – a locului și a timpului.

² Adaptarea este procesul continuu, a cărui primă funcție este de a răspunde dinamicii funciare a realității. Acumularea rezultatelor ei succesive – soluții de moment la probleme de moment, adesea ușor decalate la nivelul structurilor și funcțiilor – duce în cele din urmă la schimbări evolutive.

³ În măsură să producă o adaptare eficientă. Astfel se evită urmarea unor oscilații trecătoare ale mediului.

⁴ Ființa umană se consideră a fi singura capabilă să modifice realitatea, însă aceasta este o trăsătură implicită a tuturor elementelor realității – care nu este un simplu cadru existențial, populat de entități față de care ar fi independent. Cel puțin de la Darwin încoace – în urma unui experiment care a vizat componenta *mediu* – știm că și viermii pot modifica realitatea în mod efectiv. Dincolo de orice veșmînt sofistic interpretativ, astfel de experimente – documentate și la îndemîna aproape a oricui – arată cu limpezime că realitatea este devenindă, ca urmare a acțiunii și devenirii elementelor și părților ei. De aceea existența conștienței constituie un detaliu neesențial, cu atît mai mult cu cît viermele modifică realitatea într-un sens categoric compatibil cu existența acesteia, în vreme ce conștiența nu poate abate ființa umană de la a acționa mai degrabă în sens invers.

⁵ Realitatea este constant mișcătoare – fapt cu două consecințe fundamentale. Una este că entitățile își caută continuu vitala stabilitate – și o fac pe calea ajustării la dinamica realității. Alta este că atunci cînd află stabilitatea – de fapt, o stare de dezechilibru redus –, ele ajung astfel în centrul de mai mic dezechilibru al unei suprafețe continuu oscilatorii, amplitudinea crescînd de la interior către exterior.

⁶ De unde se deduce că stabilitatea nu se referă neapărat la nemișcarea pe o poziție optimă dobîndită, continua mișcare a realității implicînd vremelnicia caracterului optim.

⁷ Sau devin ele însele ca atare.

⁸ Dincolo de nota sa victoriană – destul de ideologizată – termenul *evoluție* are unele note particulare ce-l diferențiază de termenul *adaptare*. Ambele desemnează procese și rezultate, ambele se referă la o ajustare a entităților la cerințele de mediu și la nevoile interne. Adaptarea este continuă, cu rezultate succesive slab diferențiate, cantitative. Nespectaculoasă, ea rezolvă problemele mici, uneori vremelnice. Evoluția este o specie a adaptării, rezultatul major al acesteia fiind saltul calitativ care duce nu neapărat la o schimbare consistentă a unei structuri, a unei părți, a unei funcții, cît la apariția unui atribut stabil a cărui existență și funcționare sînt de natură să genereze schimbări de parcurs. Într-un sens, evoluția nu rezolvă probleme, ci le iese.

acomodează la rezultatele supraliminale ale modificărilor mediului și la cele ale acumulării dincolo de un punct critic a etapelor propriei deveniri.

Structură și sistem. Despre orice produs și component al realității se poate aserta că: a) are o structură ce decurge din principiile existențiale ale componentelor sale, relaționate colaborativ-concurențial, conform funcției către care este el orientat, b) sistemele sînt structuri funcționale adaptate la mediu, tranzacționează informație și devin pe cale procesual-coevolutivă, în modalități adaptate la mediu. Faptul este valabil la nivel de celulă, de entitate și, în mod necesar, de structură socială și mentalitară – produse și componente ale mediului în care și prin care toate există.

Unitatea și diversitatea realității. Ceea ce lingvistul numește *normă literară*, sociologul *normă socială*, iar biologul *homeostazie*, fizicianul ar numi *constantă de echilibru*, iar ceea ce biologii, etologii, lingviștii numesc *principiul efortului minim*, economiștii *principiul lui Pareto*, filozofii științei *lama lui Occam*, alții *principiul distribuției preferențiale*, fizicienii numesc *principiul acțiunii staționare*. În căutarea acurateții și a nuanțării, dar urmărind și scopuri proprii, cugetarea și limba introduc deosebiri diferențiatore, însă la baza produselor realității se află un set unitar de principii, din care decurg legi potrivite a governa variatele forme ale existenței – ipostaziere a realității fundamentale. Chiar dacă atomii, materia vie și produsele acestora se pot comporta în felurite chipuri, neuniform, dincolo de modalitățile de conceptualizare și de numire a celor percepute și / sau doar cugetate, în linii generale, realitatea este unitară.

Firește, ea este ierarhizată prin proprietățile constitutive și funcționale, prin rangul de elementaritate, prin capacitatea interacțională și evolutivă, prin comportamentul componentelor ei etc.

În esență, atomul de H este identic cu sine și neschimbat⁹. Chiar dacă are izotopi și poate intra în felurite combinații care-i afectează starea elementară, într-un fel sau altul și în cele dintîi toți atomii provin din H¹⁰. Faptul că nu dispare prin transformare și rămîne identic cu sine indică stabilitatea nivelului la care se află și implicit universalitatea principiilor fundamentale și a legilor ce decurg direct din acestea, iar capacitățile sale combinatorii – mai ales în alte ipostaze decît cea elementară – arată că stările elementare au atributul universalității, cele derivate fiind doar ipostaze adaptate, specializate, vremelnice¹¹. Același lucru poate fi constatat și pentru celulele organismelor vii sau pentru corpul social: nivelul elementar este nediferențiat și pluripotențial (sub aspectul trăsăturilor, funcțiilor, rolurilor și valorilor), procese ireversibile ulterioare aducînd cu sine specializarea și complexizarea respectivului element (celulă musculară, nervoasă, comportament și relație socială etc.)¹². Chiar și la nivele oricît de înalte, însă, fundamentele rămîn dominante, iar adaptările ulterioare, datorate noilor achiziții nu au a stînji fundamentale¹³.

⁹ Pentru a fi foarte exacti, vom spune că, la nivelul structurii și al proprietăților, atomii aceluiași izotop, precum și particulele fundamentale, prezintă identitate, dar la nivelul stării cuantice pot avea stări energetice și numere cuantice diferite.

¹⁰ Cel puțin în principiu. Atomii majoritari formați la Big Bang erau de H. Alături de aceștia s-a format puțin He și apar urme de Li. Chiar astfel, nu este de neglijat posibilitatea ca atomii de He și de Li formați atunci să fi rezultat prin nucleosinteză, din H, ceea ce ar face ca afirmația să fie adevărată la modul absolut.

¹¹ În acest context, raportarea la un „punct de plecare” și la un produs „finit” este specioasă întrucît acestea tind a fi privite la nivelul unei entități finite, în vreme ce componentele lor există în cicluri continue. Ambele concepte sînt relative, orice moment putînd fi ales ca „punct de plecare”: gameții, zigotul sau orice etapă evolutivă ulterioară, de dinainte sau de după diferențiere; în ceea ce privește caracterul „finit”, el poate avea în vedere doar intervale mici, comparativ cu spiralele ciclice cărora toate le sînt supuse.

¹² Particularizarea și specializarea structurilor funcționale constituie o consecință a ajustărilor la solicitările complexe ale ansamblului de stări, interacțiuni și procese în mediu, la care le supune evoluția.

¹³ David Hume observa că Natura nu încredințează rațiunii lucrurile vitale (precum impulsul electrice determină contracțiile cardiace și ritmul lor), ci instinctelor.

(Desigur, aici nu este vorba despre organe și funcții care pot deveni vestigiale sau se pot converti, ci despre principii și elemente fundamentale, de rang esențial.)

Totodată, realitatea se poate ipostazia în forme concrete deosebit de complexe și de diferențiate care, ele însele, nu mai au posibilitatea de a reveni la stările inițiale, iar efectele existenței ipostazelor, la diferite nivele, generează stări evoluate – procesul în sine fiind de natură să producă stări tot mai complexe, iarăși ireversibile. Cu toate acestea, entitățile sînt produse vremelnice ale elementelor fundamentale identice cu sine, care guvernează nu doar existența, dar și descompunerea și reluarea jocului – proces prin care, sub variate generații de forme, o aceeași realitate fundamentală se exersează. De aceea, ca urmare a proceselor fundamentale de descompunere a realității, componenta fizică a acesteia are capacitatea de a reveni la nivelul ei fundamental, reluînd procesul de producere a materialului complex, în virtutea atributelor combinatorii și evolutive pe care le are, dotat fiind cu posibilitatea de relua jocul sub alte variante – desigur, în limitele determinate de principiile și legile fundamentale.

De peste 13 mld. de ani, mișcarea aparent empedocliană sau stohastică – de fapt, supusă forțelor gravitațională, nucleare și electromagnetică (poate și acțiunii unor principii pe care încă nu le cunoaștem) – a produs mai multe generații de stele care, la rîndul lor, au produs galaxii și sisteme planetare. În conjuncție cu acestea și pe fundamentul lor, legile care guvernează apariția și existența materiei organice au produs generații de clase, genuri și specii de indivizi. În conjuncție cu cele de dinainte, legile care guvernează existența societăților au produs societăți. (Interesant este că, de fiecare dată, stelele, vietățile, societățile și subprodusele lor au fost tot mai „ordonate” structural și mai „eficiente” funcțional.)

Înainteia fiecărei reluări a proceselor – din cîte putem ști, niciodată de la primul capăt – descompunerea a ajuns pînă la elementele prime, din a căror „reciclare” a rezultat mereu acel produs mai ordonat și mai eficient. Observația aceasta nu merge neapărat în sensul susținerii entelehiei ori a ortogenezei – chiar dacă ea poate fi înțeleasă și astfel –, ci vrea să arate că, deși evoluția poate cuprinde totul cu legile ei care demonstrează că parcursul acesta străbate etape la care nu mai revine niciodată întocmai, procesul de regenerare are nevoie – la fel de statornic și de neștirbit – de fundamentele prime. Recombinarea anterioară și consecințele ei de detaliu sînt cele care nu se reiau, nu elementaritatea principiilor materiale și legice¹⁴.

Din cele ce preced rezultă că, deși realitatea devine și capătă trăsăturile stărilor derivate prin care o poartă evoluția, fundamentele nu dispar¹⁵. Ele rămîn neschimbate asemănător chipului în care ADN-ul nu este modificat de proteinele pe care le generează și cărora le determină datele esențiale ale existenței. Iar întrucît fundamentul realității este unic și procesele existențial-evolutive se desfășoară în chipul arătat, ceea ce este valabil la nivel fundamental este cu necesitate și la cele derivate¹⁶, astfel încît gradul cel mai profund al cunoașterii se referă la

¹⁴ Asemănător este chipul în care, de-a lungul unei vieți, aparatul fonator uman produce nenumărate sunete – probabil nici unul întrutotul identic cu un altul. Acea infinitate de sunete este ordonată în gîndire astfel încît diferențiatele realizări concrete sînt reduse la cîteva zeci de sunete-tip, cu care se compun milioane de cuvinte și de enunțuri. În cele dintîi sau în cele din urmă, la baza acestui miracol se află conformația organelor articulatorii – dezvoltată coevolutiv și infinit mai puțin plastică decît tot ceea ce, direct sau indirect, decurge din activitatea ei.

¹⁵ Asimilarea nu este aneantizare, ci înglobare, ceea ce este mistuit devenind parte integrantă a corpului mistuitor.

¹⁶ Oricît de complexe ar fi nivelele superioare, ele rămîn supuse elementelor și principiilor fundamentale, precum se constată în cazul piramidei nevoilor sau al unui organism care, oricît de evoluat ar fi, își păstrează fundamentul biologic; mai mult, fără acesta simpla viețuire îi este interzisă.

înțelegerea realității – oricât de complexe – din perspectiva profundă care combină accesul la geneza ei și la avatarurile determinate de geneză și de interacțiunile ulterioare.

2. Știința este un proces rațional și raționat orientat exclusiv către accesul la adevărul realității, independent de factori extraștiințifici. Din perspectiva științei, realitatea este obiectul cunoașterii.

Organismul științei. Precum realitatea, știința care încearcă a o cunoaște imitînd-o este o construcție în care contează fiecare cărămidă, aceasta existînd numai în măsura în care prezintă diferențe specifice – adică este dotată cu identitate – și în care, de la locul ei, participă la întreg. Clădite pe, nutrindu-se cu și oferind combinații de generalități și de specificități, științele pot sugera sau exprima întregul – căci le animă principiile acestuia –, dar nu-l pot cuprinde astfel încît să i se substituie sau să existe fără el. Adică, deși sînt ierarhizate prin natura obiectelor decupate din realitate și prin natura universului lor teoretico-metodologic, științele nu pot exista și nu-și pot împlini rostul în stare de separație și de necolaborare¹⁷. Cu toate că sînt acomodare porțiunilor de obiect cărora li se aplică, întrucît acomodare deplină nu există, nici exclusivitate nu poate exista. Totodată, existența unui fundament comun pentru întreaga realitate implică același lucru și pentru știință, acesta fiind cel al științelor naturii. Se înțelege astfel că, în lipsa cunoștințelor teoretice și metodologice furnizate de o știință fundamentală, o știință derivată nu poate ajunge la cunoașterea deplină¹⁸. În fapt, pe baza doar a științelor și domeniilor derivate, lucrurile și procesele nu pot fi cu adevărat cercetate și cunoscute în toată amploarea și profunzimea lor, căci necunoașterea fundamentelor duce la neînțelegerea deplină a celor ce decurg din ele, iar în lipsa travaliului adecvat nerăbdarea de a cunoaște naște superficialitate și dogme, adică necunoaștere.

A studia fonemele unei limbi, substantivul, funcția predicativă, bogăția lexical-semantică, normele ei, acea limbă, într-o perioadă sau pe întregul parcurs al existenței ei, poate fi un lucru minunat, dar care devine relativ atunci cînd se studiază întreaga familie sau toate limbile. Poate că abia în acel moment se ajunge la înțelegerea deplină a faptului că anumite trăsături ale acelei limbi sînt moștenite, iar altele sînt dezvoltări proprii – rezultate ale determinărilor contextual-particulare –, sau că proporțiile dintre ponderea consecințelor genetice și cea a consecințelor vieții de după formare este una sau alta, aducînd cu sine unele determinări sau altele, într-o direcție sau alta. Acesta este momentul în care se observă că constituirea și funcționarea limbilor sînt guvernate de trăsăturile generale ale limbajului uman, punct în care apare nevoia de a afla cauzele și procesele ce determină apariția și evoluția limbajului și a limbilor, de a reflecta asupra dimensiunii sociale a limbii. Chiar dacă toate acestea nu au fost cerute direct de prima (de fapt, ultima, cea superficială) perspectivă, și chiar dacă între acele limite se poate opera cu iluzia autarhiei, de fapt, nici sunetul, nici forma, nici funcția nu vor putea fi pe deplin înțelese dacă lipsește înțelegerea cauzelor, originii și evoluției lor și ale întregului. Cunoștința fundamentală și în funcție de care se orînduiesc toate celelalte dimpreună cu întreaga cercetare¹⁹ este că vorbirea

¹⁷ În adevăr, nu starea în sine a științelor, autonomia, rangul lor sau alte asemenea ficțiuni contează, ci capacitatea lor efectivă de a contribui la cunoaștere – singurul rost care le-a creat și pentru care își merită existența.

¹⁸ Deplinătatea este considerată din perspectiva epuizării de moment a capacităților și posibilităților, deja productive, de cercetare și de cunoaștere.

¹⁹ Avem în vedere două tipuri de cercetare. Primul este fundamental, și caută temeiurile, principiile și fundamentele – ceea ce generează perspectiva și concepția generală; al doilea este aplicat și observă porțiuni și aspecte ale realității – ceea ce furnizează rezultate parțiale și material de inducție. Ambele sînt oarbe una fără cealaltă și nerecomandate singure deoarece primul are nevoie de hrana oferită de cunoașterea nivelului concret și particular, iar al doilea are nevoie de călăuză oferită de raportarea continuă la contextul general și la perspectiva abstractă. Cecitatea, însă, nu este perpetuă. În măsura în care cercetarea fundamentală oferă unei serii cunoștințele necesare realizării de noi cercetări aplicate, și în măsura în care există suficient de multe inducții pentru o

este un produs biologic ce devine fenomen social cu implicații mentalitar-comportamentale, se ordonează în formele unei norme care, apoi, devine proces ordonator, în cadrul limbii – un instrument al comunicării, constituit ca structură funcțională numită *sistem*.

Cazul lingvisticii. Produsă de cercetările aplicate și ascultînd de metodele baconiene, spre a se constitui ca știință lingvistica a decupat limba din realitatea de apartenență, a neglijat factorii generatori, de influență și chiar cadrul existențial al limbii, concentrîndu-se asupra limbii în sine, fără a mai reveni pe deplin la cadrul complex. Efectul secundar a fost apariția tentației de a-și căuta în sine toate explicațiile, limba fiind concepută ca separată de realitatea a cărei parte era, iar lingvistica dobîndind complexul autonomiei autarhice²⁰.

Miza era supraestimată deoarece era demonstrat doar că lingvistica este o știință dotată cu obiect, că îl poate gestiona în plan teoretic și poate construi metode și instrumente adecvate, că este capabilă să participe la simfonia științelor. Oricum obiectul nu-i aparține în totalitate, elementele de teorie, metodele și instrumentele sînt deduse din alte domenii, iar perspectiva ei nu poate cuprinde obiectul pe de-a întregul și mai ales nu poate ignora, fără pierderi majore, datele și perspectivele altor domenii.

Apoi a adoptat ademenitorul gînd că limba este un sistem de semne, pe de-a întregul guvernat de legi interne, iar pentru a desăvîrși limitarea izolantă, la capătul mai multor tentative de a afla care este originea limbajului uman (făcute în special de către filozofi, căci atunci cînd au apărut, lingviștii și lingvistica au manifestat preocupări mai degrabă sporadice și tangențiale față de această chestiune vitală), lingviștii au decis că această chestiune nu ține de lingvistică, nu interesează lingvistica și au negat funcționalismul – care aduce în discuție chestiunea apariției limbajului și a funcției sale biologice.

Deși părea a delimita cu rigoare obiectul, excluziunea a fost nu doar dăunătoare cercetării lingvistice de amploare sau fireștii ei racordări la științele cu care se află în relații naturale, dar a fost și semnul unei grave neînțelegeri a modalităților în care funcționează știința deoarece faptul că – într-o epocă dată – o chestiune nu-și poate aduce beneficiile la evoluția unei științe nu înseamnă nicidecum că acea epocă are vreun soi de drept exclusiv asupra acelei chestiuni sau asupra destinului însuși al respectivei științe, ci doar că, din diferite cauze, acea chestiune încă nu poate fi rezolvată în acel moment al devenirii științei.

Poate fi tentant să se creadă că limba este un sistem de semne, pe de-a întregul guvernat de legi proprii, ale căror principii le deține lingvistica. Poate fi tentantă o circumscriere ce scutește de abordarea unor aspecte alungate dincolo de limitele obiectului. Poate fi tentantă ispita creșterii eficienței prin concentrarea intensivă asupra unor aspecte cu certitudine plasate la interiorul domeniului.

Cu toate acestea, întocmai precum ființa care o produce și pendinte de care evoluează, limba este un produs bio-social evoluînd, un sistem deschis și economic, guvernat de un complex de legi ale căror principii o preced. Fără înțelegerea cauzelor evolutive ale apariției și devenirii structurilor ei, a esenței sociale a modalităților de constituire și ajustare a funcțiilor ei, apoi ignorînd datul că temeuriile limbajului și ale limbii se află în afara lor și că fundamentul

clasă, ambele se pot despărți vremelnic, cu condiția semnalării reciproce a rezultatelor care ar modifica, fie analiza, fie perspectiva.

²⁰ Parțial, ideea 'autonomie' vine din eșecul înțelegerii caracterului sistemic și organic al realității, al unicității fundamentelor, fiind o iluzie; parțial, ea este rezultatul exagerat al rafinărilor conceptuale și metodologice, fapt care explică motivul apariției acesteia nu doar la toate științele derivate, dar – pe alocuri și periodic – chiar și cele ale naturii.

comunicării este tranzacțional – limba fiind un epifenomen –, nu poate fi realmente înțeleasă nici măcar simpla ei existență interacțională, ori consecințele acesteia.

Înțelegerea complexului lingvistic are a ține seamă de toate aceste atribute și funcții, stări și evoluții, fapt ce nu se poate împlini doar pe calea lingvisticii. Atât la nivel conceptual-abstract, ca set de principii științifice constitutiv-călăuzitoare, cât și la nivel funcțional-concret, ca metodă aplicată de cercetare, lingvistica are a se acomoda continuu la obiectul la care se referă – privindu-l ca pe un organism în evoluție²¹. Pentru a-și înțelege obiectul în profunzime și a urma dinamica acestuia, este totodată necesar ca lingvistica să se acomodeze la teoriile științelor din ascendența ei și să se plaseze în perspectiva acestora, singurul act care-i permite evoluția, cu consecința creșterii adecvării la realitate, a acurateței și eficienței structural-funcționale.

Observând cum își schimbă culorile un cameleon, ne putem întreba dacă face aceasta spre a comunica²². Înainte de a greși cu nerăbdarea, îi vom întreba pe biologi, care ne vor spune că schimbările de culoare urmează unor stări de excitație, ce determină activități ale celulelor cromatofore din straturile de piele, concomitent cu schimbări în modul de reflectare a luminii de către cristalele unor celule ale pielii. Acesta este mecanismul biologic, rolul lui fiind termoregulator. Plecând de la supoziția că el comunică (adevărată, în ultimă instanță, căci comunicarea este implicită), putem face felurite alte presupuneri întemeiate pe ceea ce ne spun informatica și etologia. La momentul validărilor și al cuprinderii totalizatoare a întregului, însă, nu de coerența interpretărilor sau a constructului conceptual-teoretic va fi nevoie, ci de adecvarea la fundamentul structural-procesual, care este biologic.

Faptul că, din punct de vedere evolutiv, a fost rentabil ca niște structuri să fie investite cu o funcție derivată nu numai că nu duce la eliminarea funcției fundamentale, dar nici măcar nu rupe relația organică ce o așează pe cea de-a doua în descendența celei dintâi²³.

Așa cum la producerea unor proteine participă nu doar producătorii lor direcți, dar și activitatea musculară și chiar torsiunea osoasă, tot astfel limba este produsul complex al unor structuri funcționale ce au a răspunde unor cerințe complexe și variate²⁴. Așa cum existența și acțiunea limbii generează consecințe, tot astfel este ea o consecință, și așa cum își pune ea amprenta asupra elementelor derivate, sau doar de interferență, tot astfel suportă ea acțiunea ascendenților și toate consecințele existenței și funcționării întregului complex – în cadrul fără de care n-ar exista ca atare. Dualitatea limbii (organ și instrument) și a lingvisticii (știință și instrument) face ca la contactul cu alte obiecte, respectiv, științe, ele să-și arate natura primordială de auxiliari și factori²⁵. Faptul că nu există singure și în sine, ci au a servi, indică destinul lor simbiotic – de reflexii ce pot îndemna la reflecție.

*

²¹ Această privire are în vedere cu precădere un interval foarte larg de timp, pe cât posibil cu plecare de la limbajele preumane.

²² Nu deschidem aici discuția asupra conștienței și intenționalității (cu semenii sau / și cu alții) actului de comunicare la alte animale decât omul.

²³ Unul dintre principiile universale și caracteristice nu doar lumii vii, constatabil la nivelul oricărui fel de sistem, în întreg Universul, și anume cel al tendinței de utilizare eficientă a resurselor, face ca apariția unei funcții – ca urmare a unor nevoi stringente și orientate în respectiva direcție – să nu fie neapărat însoțită de apariția unei structuri proprii. De aceea, în majoritatea aproape copleșitoare a situațiilor, structurile sînt polifuncționale, cu funcții ierarhizate; primordiale, însă, rămîn cele vitale.

²⁴ Aparatul devenit fonator are o structură adecvată îndeplinirii unor funcții primordiale și vitale, adaptările structurale și nervoase pe care le-a suferit spre a-și adăuga funcția fonatorie petrecîndu-se fără a leza primele funcții. Adaptările cerebrale necesare funcționării lingvistice a creierului uman sînt de asemenea ulterioare și secundare.

²⁵ Situația științelor matematicii este similară, precum lingvistica, matematica fiind – în gradul cel mai tipic – știință și instrument.

La interiorul unui domeniu se pot face nenumărate cercetări, cu rezultate avînd aparența corectitudinii, dar atunci cînd cercetarea se apropie de limitele de profunzime și de amplitudine ale domeniului se vedește că nenumărate părți ale obiectului – uneori chiar ale esenței sale – se află în zone comune cu ale altor domenii. Nu doar că acestea pot fi realmente înțelese numai cu ajutorul învățăturilor altor științe, dar, adesea, multe din cele aparent clarificate, din zona interioară a domeniului, se cer regîndite din perspectiva amplă, procurată de alte științe²⁶. Dacă – în anumite momente de analiză a detaliului, ori de lărgire a perspectivei – prezența fundamentelor poate aduce cu sine senzația că ar fi stînjenitoare, în momentul apariției rezultatelor își arată caracterul vital pentru succesul cercetării.

Una dintre întîmplările imaginate de către baronul Muenchhausen este că a reușit să se extragă dintr-o mlaștină, pe sine și calul său, trăgîndu-se de părul din creștetul capului. Acest fapt este fals nu deoarece sfidează legile fizicii, ci întrucît constituie o imposibilitate în planul realității. În aceeași situație se află și cercetătorul care încearcă să culeagă date, să experimenteze, să analizeze și să raționeze folosind exclusiv teoriile, metodele și instrumentele științei în a cărei perspectivă se plasează.

3. Metodele aplicate în procesul de cercetare științifică decurg din răspunsul dat la chestiunea finalității acestuia: se urmărește obținerea unui construct ideatic (ontologic, euristic, etico-moral etc.) consecvent sieși, eventual orientat de considerente, deziderate, mize și valori umane, sau se caută cuprinderea, înțelegerea și descrierea lămurită a realității, întocmai cum o procură simțurile exersate și cum o cugetă rațiunea? Cea baconiană, cumpănită prin suspendarea judecății.

Perspectivă, metodă, material. De la începutul lecturii acestui text, unele celule ale organismelor noastre au murit, altele s-au maturizat, altele abia își învață rolul, altele s-ar putea naște. Chiar dacă între limite înguste, devenim și – în ciuda senzației că la scara la care se petrec lucrurile ele nu contează – consecințele procesului ne spun că percepția ajustată ne minte. Putem observa și descrie atomul de H, chiar fără a ne interesa dacă aparține unei molecule de apă sau unui țesut viu. Putem descrie adverbul, predicatul, o structură socială sau una mentală, fără a ne preocupa de originea sau apartenența lor. Invers, putem depăși detaliile elementului, preocupați de ansamblu și de procesualitate. Posibilitatea de segregare a realității și a componentelor ei, obținerea unei imagini statice a elementului și în sine pot fi convenabile unei ființe limitate – avînd, deopotrivă, sentimentul acut al curgerii timpului și atributul pierderii acestui sentiment –, dar nu încheie cercetarea. Segmentul indispensabil întregului și inutil în sine este doar punctul de inserție în obiectul cercetării, el trebuind examinat ca parte devenindă a unui întreg dinamic, scopul întregului proces fiind înțelegerea entității la nivelul apariției, existenței, relaționării și funcționării în mediu, totul spre a pași către înțelegerea devenirii întregului.

La cunoaștere, așadar, se ajunge abia după înțelegerea faptului că descrierea acurată a elementului și a stării folosesc numai dacă, după ce au fost privite o clipă separat, sînt concepute în devenirea lor unitară. Întrucît nici structura și nici funcția nu există ca atare în afara întregului pe care dimpreună și deopotrivă îl constituie și servesc, spre a pricepe cum se cuvine este nevoie ca scrutarea stării să fie urmată de examinarea proceselor entității – în contextul larg al existenței acesteia. O atare cuprindere se dobîndește prin examinarea materialului care temeiniceste

²⁶De aici și necesitatea anumitor reconsiderări (mai cu seamă atunci cînd rezultatele certificate de alte științe și avansul cunoașterii corectează cunoașterea de pînă atunci, a realității). Fie date pozitive, fie elemente de cadru și de perspectivă, acele cunoștințe și învățături sînt deseori vitale pentru corecta cunoaștere din felurite domenii.

întreaga cercetare, alternînd repetat analiza microscopică cu sinteza telescopică, în care axa perspectivelor (sincronică, a stării, și diacronică, a procesului) se întrețese cu cea a metodelor (inductivă, a certitudinilor particular-concrete, și deductivă, a sugestiilor universal-abstracte).

a) Bogățiile unui text românesc de secol XVI cuprind vestigiile devenirii unui organism complex: fonetisme, forme și funcții, sensuri și valori, urmele procesului de edificare a vechiului aspect literar românesc, ale felului de constituire a textului religios românesc, ale felului în care s-a tradus, ale interacțiunii dintre limbi și culturi, adică lucruri pentru a căror cunoaștere trăiesc lingviști, filologi, bibliști, traductologi, istorici. Cei ce vor să cerceteze astfel de texte, însă, nu o pot face așezîndu-se pur și simplu în perspectiva care-i interesează, nesocotindu-le pe celelalte. Înainte de altele, cu toții au nevoie de două precunoștințe.

Mai întîi, majoritatea copleșitoare a acestor texte decurge din actul de traducere. Implicația directă este că textele consecvente vor purta urmele textelor străine traduse (slavon, maghiar, latin, pentru secolul XVI), care devin astfel modele. Traducerea unui text religios implică – în conștiința traducătorului, dar și a receptorului – în mod necesar o fidelitate ridicată față de textul tradus, datorită caracterului sacru al acestuia – atît la nivel de formă, cît și de conținut. Acest lucru îi determina pe traducători să construiască textul în chipul modelului, adică nu doar prin intermediul structurilor limbii române, ci, adesea, apelînd la calcule structurale (gramaticale și lexicale), semantice, avînd diferite grade de compatibilitate cu limba română. Traducerile ce decurg dintr-o sursă prezintă o coerență acceptabilă (urmarea fidelă a textului străin avînd o contribuție însemnată). Cele care au la bază două sau mai multe surse au caracter compilatoriu²⁷, iar torsiunile cărora le este supusă limba română și incoerențele care apar aici au caracter amplificat²⁸. În al doilea rînd, însăși limba concretă, care asigura accesul la acel text, își exercita propriile solicitări, supunînd neexersata limbă română unor factori cu consecințe concrete în corpul respectivelor traduceri (potențial și în cel al vechii norme literare și al limbii). În al treilea rînd, contactul cultural și lingvistic – produs prin intermediul traducătorilor și exersat pe calea traducerilor – va avea consecințe asupra procesului de traducere, a rezultatelor sale imediate, asupra aspectului literar în formare, asupra cititorului și a auditoriului. Dar în lipsa exercițiului de traducere intens și a contactelor dintre traducători, procesul era natural, spontan, cu limite adesea friabile, și chiar dacă la nivelul limbii va lăsa urme neînsemnate și pentru puțină vreme, faptul acesta face ca analiza respectivului text să fie riscantă pentru oricine s-ar încumeta să-l analizeze, lipsit fiind de cunoașterea acestei realități²⁹. Tot acest complex abia schițat aici este plin de urmări la toate nivelele posibile, desigur, urmări variabile ca intensitate și persistență, dar care se cer a fi bine cunoscute și înțelese.

O altă chestiune ține de contextul lingvistic general. Vechiul aspect literar românesc nu preexista perioadei traducerilor decît, cel mult, sub forma unor aspecte vorbite, diferențiate spațial. Aspectul literar al unei limbi se întemeiază pe norma lingvistică aparținînd clasei dominante, fiind aspectul diastratic învingător în plan social. Uneori, cînd clasa conducătoare este alogenă, caracterul social se combină cu cel spațial. Deci vechiul aspect literar românesc se întemeiază pe normele lingvistice regionale, adică pe norma vorbitorilor cu prestigiu, care are la

²⁷ Lucru care arată și dă seamă de aceea că traducătorii ajung la înțelegerea faptului că textul și cuvîntul sacru nu sînt chiar atît de sacre, de vreme ce limbile de după Babel redau diferit forme și conținuturi identice cu sine, sau chiar produc conținuturi diferențiate.

²⁸ De unde se deduce nu doar că modelul străin exercita o presiune deloc negliabilă, dar și că limba română încă nu avea un set de deprinderi ferme de redare a anumitor relații gramaticale și concepte.

²⁹ Cunoașterea stărilor prezente acolo – chiar dispărute apoi – este de o importanță deosebită, nu în sine ori precum în cazul celor contribuatoare la ceea ce a urmat, ci întrucît constituie piesa ce deseori dă seamă de și dezvăluie particularitățile momentului, alteleori putînd explica unele evoluții ce-au urmat.

bază norma lingvistică locală – care nu putea fi prea diferențiată de cea dintâi, dar care putea prezenta diferențe sensibile și uneori semnificative, în cazul în care clasa conducătoare era alogenă.

Referindu-ne la niște texte scrise, vom observa că aspectul literar pleacă de la aspectul vorbit al clasei conducătoare, se edifică tocmai prin procesul de constituire al acestor texte și este diferențiat regional. Dat fiind contextul general fărâmițat, procesul este anevoios și fragmentat, singurul – dar cel mai consistent și cel mai important – element de unitate reală fiind sistemul limbii române. În acest cadru obiectiv se poate afirma că, pentru secolul XVI românesc, este deplasat să se vorbească mai mult decât despre niște aspecte literare incipiente, dotate cu o unitate internă inferioară celei a normelor lingvistice regionale pe care se întemeiau. Sub acest aspect, caracteristica lor o constituie coprezența în același text a variantelor fonetice și gramaticale, iar faptul că procesele de revizie nu reușeau să ofere rezultate uniforme dovedește în manieră peremptorie că acest aspect literar în constituire nu era nicicum unitar și că își căuta coerența internă³⁰. O atare stare, însă, este cel mai firesc lucru deoarece, în acel moment incipient, unitatea putea veni doar dinspre normele lingvistice, aspectul literar abia întrezărind ideea de unitate paradigmatică și de tratament și, pe această bază, căutându-și propriile principii (mai ales observând modelele străine, dar și nevoit să folosească din plin, repetitiv, un fond redus de forme, a căror continuă reapariție genera necesitatea clasificării și a organizării celor similare și, în subsidiar, trezea ideea ordonării cumva a întregului). De aceea, pe baza cunoașterii detaliate a acestor texte și a interpretării lor obiective, științifice, se poate arăta că ele: 1) sînt determinate de incipiența proceselor de traducere și de constituire a aspectului literar, 2) prezintă elemente ce arată limpede ponderile diferitelor influențe străine (culturale, culturale și lingvistice) exercitate în spațiul românesc, asupra populației românești. Pe aceeași bază se poate arăta că lipsesc temeiurile care să permită interpretări orientate către postularea unei unități a vechiului aspect literar – dincolo de cea a sistemului. Tocmai această situație stă la baza celei actuale – sub multe aspecte și în numeroase puncte contradictorii, dar reflectînd fidel realități profunde –, care nu se datorează unui proces de unificare care să fi urmat trăsăturile fundamentale, sistemice, ale limbii române, în cadrul unui proces de aplicare a unor principii raționate în baza unei gândiri științifice coerente, ci unuia de impunere dirijată a uneia dintre variante, cu neglijarea celorlalte, deopotrivă decurgînd din norma lingvistică, deopotrivă conținînd evoluții compatibile și incompatibile cu cerințele unei norme culte.

Avînd în vedere aceste realități, o analiză ce ar trata materialul izolînd și interpretînd elementele în sine sau prin raportare la situația actuală (adică la neștiutul viitor), care ar ignora faptul că multe elemente se datorează modelului străin, iar nu evoluțiilor interne de pînă atunci, care nu s-ar interesa de cursul diacronic și care ar trece elementele prin filtre nededuse din parcurgerea repetată, inductiv-deductivă, a căii dintre detaliu, text și context, s-ar plasa într-o gravă necunoștință de situație, cu inerentele consecințe. Condițiile concrete, generale și particulare de constituire și funcționare a entităților cercetate, relația lor cu nevoile cărora le răspunde și evoluția lor structural-funcțională sînt fundamentale și premerg oricărui demers

³⁰ Nu în mod conștient! Ci doar ca o consecință a tendinței oricărui fel de sistem, supus propensiunii naturale către economia mijloacelor și a eforturilor. De aceea – adesea și doar aparent paradoxal –, coerența indusă conștient (în special pe cale cultă) poate necesita risipă, în comparație cu „incoerența” apărută pe cale naturală. În vorbirea naturală, de pildă, asimilațiile, disimilațiile, formele neregulate sînt „considerate” din perspectiva cadrului lor existențial concret, sintagmatic, în vreme ce normarea cultă vede formele paradigmatic. Înțelegînd acest lucru în profunzime, devine ciudată mirarea lingviștilor față de fenomene contradictorii – asimilații / disimilații, de pildă. Ele sînt contradictorii doar din perspectiva observatorului care clasifică formal fără a înțelege funcțional. În anumite situații, repetarea regulată a unor sunete este energofagă, iar în altele dimpotrivă; modul natural în care organele lăsate în voia lor reglează diferenții parametri este cel firesc – desigur, acest lucru nu implică o perspectivă panglossiană, din moment ce pînă și replicarea ADN-ului este supusă abaterilor.

analitic ce-ar vrea să observe, să analizeze și interpreteze acea entitate în consecvență cu natura sa și cu cadrul ei existențial concret, eventual să-l înglobeze în construcții științifice mai ample.

După cum se vede, abordarea din perspectivă sincronică ar putea oferi analize amănunțite, crezând că a găsit în texte ceea ce de fapt nu se află acolo, și neștiind să afle ceea ce se găsește acolo. Ar interpreta greșit forme, funcții și sensuri și ar pierde tocmai ceea ce conferă importanță aceluia text – în cadrul cercetării lingvistice și în general. Imaginea astfel oferită ar corespunde unei scheme deductive sau unui construct mental extrapolat, adică unor proiecții sau coniecturi, dar ar fi lipsită de singurul lucru necesar: indispensabilele temeuri furnizate de realitatea cercetată, conectată la realitatea supraordonată și în măsură să ofere rezultate științifice valide³¹.

După ce perspectiva diacronică stabilește trăsăturile generale și particulare ale întregului context, parcursul procesual ce-a generat textul, rezultatele evolutive ale limbii române, efectele contactelor acestora cu factorii de influență, particularitățile amorsării și edificării vechiului aspect literar românesc, perspectiva sincronică poate exercita o acțiune eficientă, în cadrul unui proces conjugat și alternativ, al ambelor perspective. Aceasta întrucât nici o entitate privită static și excizată din organismul la care este parte nu poate genera cunoaștere, nici măcar despre sine însăși întrucât, decontextualizată, ea nu se mai poate referi la sine în context, ci la noua ei stare, aparentă³².

b) În limba latină exista un termen precum *scoria*, al cărui sens era ‘material steril rămas în urma extragerii minereului’. Una dintre evoluțiile lui, în limba română, a condus la forma *scoare*. Acest lucru s-a petrecut într-o zonă intens romanizată, din Munții Apuseni. Având în vedere confirmarea acestei evoluții, prin supunerea ei la legile fonetice ale momentului respectiv, precum și – mai puțin important căci în semantică nu există legi – ca urmare a concordanței (chiar identității) semantice dintre etimon și produs, inferența *scoare* < *scoria* este validă. Importanța termenului este dată de capacitatea lui de a demonstra continuitatea, după retragerea romană, a populației romanizate. Puterea argumentativă a exemplului, însă, este invers proporțională cu mărimea spațiului pentru care poate face demonstrația. Adică argumentul este cu certitudine valabil doar pentru zona din Munții Apuseni pentru care se poate documenta prezența și uzul lui *scoare*. Acest caz învață că inducția are o forță uriașă, dar se aplică doar unui interval bine delimitat (de altfel, tocmai din această hotărâre a limitelor și din capacitatea separatorie vine forța probatorie).

Pentru rom. *frînghie* s-a propus etimologia *fimbria*, cu metateza *frimbria*, fapt panroman, limbile neolatine prezentând urmași (it. *frangia*, ven. *franbe*, fr. *frange*, prov. *fremja*). Deși etimologia răspundea oricărei verificări, curînd a fost propusă o altă etimologie, **frangula*,

³¹ Chiar dacă materialul este constituit de unul sau mai multe texte vechi (eventual comprate între ele), dacă perspectiva nu este diacronică, analiza astfel operată este pur și simplu sincronică. O astfel de operațiune este nerecomandată deoarece, supus unei grile sau rețele ce decurge din teorii valabile pentru un stadiu ulterior al evoluției limbajului uman – acele teorii nefiind valide și nici măcar relevante pentru un alt stadiu de codare și gramaticalizare a limbii, de construcție și de exprimare a gândirii în formă lingvistică, decât cel care le-a dedus și creat – efectele ei sînt distorsionante.

³² Judecata în baza unor indicii fragmentare – precum în paleontologie sau în medicina legală, de pildă – are în vedere cunoașterea prealabilă a organismului, a situației sau a comportamentului respectiv, în corelație cu tipul caracteristic [diferitele trăsături particulare ale organismului respectiv, de pildă proporțiile sauriilor, rata de dezvoltare a diferitelor părți ale organismului (oase, organe vitale, țesuturi etc.), cea de dezintegrare a unor elemente și substanțe, dimorfismul sexelor etc.]. O astfel de deducție, însă, este permisă doar de existența a suficient de multe inducții și perspectivări diacronice ajustate, fapt arătat și de numeroasele corecții în timp, datorate, în principal, deducțiilor pe baza materialului insuficient și neajunsurilor provocate de slaba cunoaștere a ratei variabilității. Cine are un dinozaur întreg, și găsește un os ori un dinte întocmai cu unul din scheletul întreg și din aceeași perioadă, ar avea temeuri să creadă că fragmentul poate aparține aceleiași specii. Numai că o astfel de judecată nu se întemeiază pe fragment, ci pe cunoașterea prealabilă a întregului la care, apoi, este raportat fragmentul.

presupusul etimon nefiind vreodată atestat (foarte probabil și pentru că pare mai degrabă a fi fost modelat după forma pe care ar fi trebuit să o explice, nu invers). Apoi a fost propus un alt etimon, la fel de neatestat, o variantă combinatorie a celor două: **fringula*. Rostul întregului efort – mai degrabă un măiestrit artificiu de eminent fonetician – era de a sprijini o teorie, și anume că în norma literară românească nu există rezultate ale fenomenului palatalizării labialelor (fapt inexact, de altminteri). Cazul este plin de învățături asupra fenomenului de deducție, deoarece teoriile ar trebui să se constituie în consecvența rezultatelor convergente obținute prin inducție, nu prin modificarea realității în conformitate cu concluziile obținute în baza stării reflectate de unele cazuri concrete și cu postulatele astfel extrase și apoi extrapolate.

După cum se vede inducția oferă certitudini maxime pentru speța curentă, în vreme ce deducțiile – apreciate și căutate pentru potențialul lor rol catalizant – sînt mereu specioase avînd nevoie de constantă validare, mai cu seamă prin proba inducției (din a căror aglomerare ar trebui să se constituie, de fapt). Mai mult, astfel de piloni pot fi luați – fie și ca ipoteze de lucru – din alte domenii.

c) Construind o metaforă din domeniul culinar, sociologii – îndeosebi cei care se ocupă cu sondarea opiniei publice – au obiceiul să spună că, pentru a cunoaște gustul supei, nu este nevoie să se consume întreaga supă, degustarea cîtorva linguri fiind suficientă. Dacă în felul acesta vor să spună că, în cele din urmă, realitatea se așează pe baze statistice, firește că lucrurile stau astfel. Dar situația este mult mai complexă decît pare, supă nefiind rezultanta simplului amestec dintre apă și sare, de pildă. Ea este produsul mai multor varietăți de ingrediente, supuse mai multor seturi de condiții. Diferențele dintre texturile, temperaturile de fierbere, mărimile, consistențele și componentele ingredientelor constituie tot atîtea clase de consecințe diferențiate și diferențiatore. În anumite condiții de tratament, conjuncția acestor ingrediente generează un rezultat situat în consecvența întregului proces. Chiar dacă supă poate fi privită sub un anumit aspect (gust, miros, culoare etc.), acest fapt nu înseamnă că ea se reduce la acel parametru și nici că unei cunoașteri temeinice i-ar fi suficientă cunoașterea doar a acelui parametru, privit static, într-un anumit moment al existenței supei³³. Acest lucru este comparabil cu situația în care cineva ar sonda oceanul cu o rețea și ar concluziona că acesta nu conține decît vietățile și atributele care, întîmplător, au fost reținute de rețea.

Desfășurarea unei cercetări și elaborarea unei lucrări pe o temă sînt de neconceput fără cunoașterea exhaustivă măcar a monografiilor și scrierilor teoretice care tratează acea temă, și fără stăpînirea unei cantități cel puțin relevante³⁴ de material din care decurge tema³⁵. După cum s-a văzut mai sus, întrebare, materialul oferă răspunsuri, dar întrucît el nu există la modul absolut, ci ca produs al realității-cadru, și întrucît i se pot pune întrebări ale căror răspunsuri nu-i aparțin, răspunsurile sale nu vor veni dinspre acea structură funcțională evolutivă avînd valoarea pe care

³³ Atunci cînd avem a face cu realități necomplexe – ceea ce nu este cazul –, simpla cunoașterea a lor nu aduce vreun profit deoarece, oricum, ele sînt părți ale unei realități mai complexe, abia acolo existînd o posibilă miză a cunoașterii. Cînd realitatea avută în vedere este complexă, centrarea asupra unui singur aspect poate fi folositoare doar înțelegerii elementului de detaliu, dar ar fi profund nesatisfăcător să oprim demersul cognitiv în acest punct întrucît efortul de a cunoaște un detaliu este nerentabil în sine, iar atunci cînd se poate ajunge la cunoașterea avansată este contraproductiv să ne oprim.

³⁴ Relevanța textelor vine din reprezentativitatea lor în ceea ce privește capacitatea pe care o dețin, de a reflecta realitatea întregului complex pe care conținut (textologic, lingvistic, cultural, istoric, conținutistic etc.), în timp și în spațiu.

³⁵ Aceasta este un minimum rezonabil al zilelor noastre. În fapt, ar fi mai mult decît binevenit plusul adus de cunoașterea cît mai largă și profundă a teoriei întregului domeniu, a nivelelor teoretice din domeniile conexe și măcar dintr-un domeniu fundamental, a chestiunilor dezbătute de filozofia științei și, desigur, a unei cantități cît mai mari de material.

i-o dă existența în mediu, ci dinspre o formă abstractă investită cu sensurile căutate de către cercetător. Totodată, relevanța materialului cercetat este vitală. De pildă, o cercetare ce are în vedere câteva fenomene este limitată prin ea însăși; a folosi doar o parte a materialului existent (deducându-se – fără consultarea prealabilă și minuțioasă, adică presupunând³⁶ – că cealaltă parte nu ar aduce schimbări semnificative) constituie o limitare drastică și conduce negreșit la rezultate irelevante și, în esență, invalide (care doar din întâmplare ar putea fi corecte). În felul acesta, cedînd tentației umane de a construi cu nerăbdare mai degrabă decît a cerceta pe îndelete, se ajunge la explicații *ad hoc* și *post factum*.

*

Discuția asupra perspectivelor, metodelor și a materialului ne arată implicit că scăpările sau blocajul circulației pe cele două axe pot avea consecințe distorsionante, iar cunoașterea directă a materialului este o etapă incontestabilă. Doar supus atenției cercetării, prin combinarea perspectivei diacronice cu cea sincronică, aplicînd metoda empirico-inductivă, materialul oferă în chip firesc răspunsuri conforme cu realitatea, acest proces fiind singurul care îi permite cercetătorului să aibă încredere în rezultatele travaliului său.

Consecințe. Lucruri prea evidente, precum existența în continuă și ritmică mișcare a oricărei particule a Universului, interacțiunea corpurilor, existența aerului și caracterul său indispensabil pentru o ființă aerobă, alături de consecințele acestora, tind – în chip firesc, ce-i drept – să iasă din sfera conștienței. Urmarea directă este instalarea unui comportament compatibil cu existența „încorporată” a respectivelor realități sau chiar cu inexistența lor, ceea ce generează o gândire și o mentalitate care le ignoră sau le uită. În același timp, realități de rang terțiar, adică aparențele create de interacțiunea lingvistică și socială (sociosfera, psihosfera, etosfera) tind să domine gândirea, comportamentul și, desigur, limba³⁷.

Limbă și ideologie. În cadrul și în consecința acestui proces, limba tinde să devină instrumental formal care nu mai exprimă gândirea, ci o creează și o impune ca precept ideologic³⁸. Faptul se petrece prin lepădarea instrumentelor gândirii și reificarea limbii (care își însușește proprietățile lucrurilor), ducînd la crearea unei terminologii care, prin conținutul și valoarea ei, și-a pierdut atributele ce-ar trebui să o supună gândirii, ca pe o consecință controlabilă. În acest caz, structurile sintactice și mai cu seamă termenii devin tipare în care se toarnă formule eufemistice, metafore convenționalizate, clișee, în strădania de a crea și impune un registru orientat conform unei ideologii, apoi de a-l extinde dincolo de domeniul apariției sale³⁹. Întrucît limba nu mai ascultă de gândire – spre a reda rațiunea acesteia –, astfel de structuri nu pot oferi o perspectivă cognitiv-lingvistică, dar forțează un construct ideologic a cărui mișcare poate fi, cel mult, strict lineară⁴⁰, prin care limba înlocuiește realitatea și gândirea. Desigur, precum în cazul oricărei teleologii, la bază se află preconstrucții ale pregîndirii, decugînd din

³⁶ Orice astfel de consultare serioasă dezvăluie cu necesitate – celui știutor, desigur – că orice material își are propriile elemente care-l pot face indispensabil și reprezentativ sau doar contributor important, pentru o cercetare multiplu perspectivată.

³⁷ De aceea rotațiile Pămîntului în jurul Soarelui au fost trecute în umbră de metri și de secunde, de aceea viteza luminii este gîndită ca un parametru schimbător – deși este o constantă, spațiul și timpul fiind variabile –, de aceea apare cearta universalităților și de aceea, în vreme ce știința permite și chiar cere demonstrația, interpretarea este deschisă oricui, permițînd oricui să creadă orice și să ignore orice.

³⁸ Firește că nu intră în aceasta discuție situațiile în care travaliul lingvistic a reușit să opereze circumscrieri fine, să discrimineze sau doar să nuanțeze în sinul aparent uniform al conceptelor, ori să scoată idei complexe din ininteligibilitate, întrucît aceste rezultate decurg negreșit din conjuncția naturală a gândirii cu limba și din colaborarea lor corect proporționată.

³⁹ Procesul este doar aparent contradictoriu întrucît însăși apariția acestei stări este grevată de artificialitate, așadar exportul acelei modalități de exprimare nu constituie un act inconsecvent. Totodată, antinaturalitatea funciară a actului de export conștient indică cu limpezime caracterul contrafăcut al aceluia registru.

⁴⁰ Adică degeneratoare, nu evolutivă, deci încheindu-se cu necesitate prin degajări bruște de energie.

emoții, trăiri și intuiții cristalizate, devenite previziuni și calcule prospective, adică un întreg complex de impresii deghezate în cugetări.

Nu se poate ignora – dar nici nu poate fi exacerbată – banala constatare că sfera conceptuală, ideologică și lingvistică determină modul de a concepe și orîndui sfera socială. Universul conceptual și lingvistic influențează mentalitatea, tot ceea ce poate fi perceput putînd influența comportamentul și mentalitatea – cu atît mai mult dac a este repetabil.  n cele din urmă, chiar dacă simpla observare și conștientizare are consecințe asupra perceperii și conceperii realității, iar la nivelul următor poate produce modificări ale acesteia, totuși, oric t de profunde par a fi aceste modificări, ele nu pot genera consecințe de rang esențial⁴¹. Aceasta  ntruc t acțiunea procesului de coevoluție – generator de efecte reale și implicat de unele situații de p n  acum – poate face ca „punctele de plecare” să avanseze, dar nu poate modifica sau afecta fundamentele.

Oric te explozii stelare s-ar produce și oric t de complexe vor fi elementele rezultate, la fiecare început de ciclu va sta H și legile de care ascultă, iar apa de pe P m nt ram ne, într-o proporție copleșitoare, aceeași de aproape sau de peste 4 mld. de ani, indiferent de stările prin care trece, de funcțiunile pe care le îndeplinește și de procesele la care este supusă; se va adapta vremelnic situațiilor și funcțiilor ei, însă fără a-și rătăci esența ori capacitatea de a reveni, la un moment dat, în starea ei inițială.  n același chip, oric te civilizații ar crea ființa umană și oric te civilizații s-ar succeda ca urmare a descompunerii lente ori a distrugerilor violente, faptele acestea pot avea însemnătate doar din perspectiva unor indivizi, grupuri sau civilizații date. Realitatea și cunoașterea ei nu sînt afectate. Un c știg din aceasta, însă, l-ar putea extrage învățătura.

Fiind un proces aletic aplicat realității, știința nu poate fi condusă de preconcepții ideologice – nici măcar științifice –, ci doar de datele pozitive generate de observație, experiment și cercetare metodică, totul supus măsurătorilor și controlului rațional.

Antipozitivism. Ar fi aberant să se susțină că cele mai r sp ndite patru elemente de pe P m nt își împart rolurile după cum urmează: H este fundament și mediu, C și N materiale de construcție, O combustibil, astfel interpret nd și metaforiz nd niște atribute reale, dar tot astfel ignor nd capacitățile acestora de a se combina, de a genera tipare și derivate, de a r m ne identice cu sine și de a se ipostazia, totodată.

Pe de altă parte, ar fi aberant să se susțină că biologia nu are nevoie de fizică, de chimie și de matematică, că antropologia sau sociologia n-au nevoie de biologie, sau că lingvistica poate exista realmente fără biologie și sociologie. Desigur, măsura în care există aceste nevoi este diferențiată și specifică, dar acest fapt nu anulează nicidecum nevoia. Mai aberant încă ar fi să se susțină că obiectele științelor sînt at t de diferite  nc t științele sociale și ale minții, de pildă, nu au nevoie de cele ale naturii, că primele își au propria epistemologie, afl ndu-se în afara incidenței metodei științifice, fiind științe ale interpretării.

O astfel de aserțiune ar fi contrazisă nu de vreo știință sau teorie umane, ci de realitatea însăși, căci apariția unei structuri și a unei funcții nu se datorează respectivei părți și nici entității care o poartă, ci este consecința supunerii componentelor realității la presiunile existențial-evolutive manifestate sub forma cerințelor mediului și a nevoilor interne de acomodare la noile

⁴¹ O situație în care se modifică esențele unui anumit nivel nu intră în discuție deoarece, în orice poziție a nivelului s-ar afla, ceea ce pare esențial acolo nu constituie altceva dec t un derivat. Deși imită fractalic structura fundamentală, derivatele nu au capacitatea de a deține esența, aceasta nefiind distribuită; doar consecințele existenței și acțiunii ei apar peste tot.

stări. Indiferent de varietățile structurale și de variațiile funcționale, toți indivizii și toate clasele realității răspund (adaptându-se ori murind) solicitărilor fundamentale. Neuniformă, dar unitară fiind realitatea, orice formă de existență a acesteia derivă din cea de bază – naturală –, există prin acțiunea principiilor fundamentale – care sînt identice cu sine – și, într-un fel sau altul, se constituie în epifenomen⁴².

Printre altele, procesul cunoașterii științifice presupune definirea și clasificarea, pe baza diferențelor observate și decelate în sînul realității. Existența prin varietăți a realității poate necesita diferențierea consecventă și proporțională a căilor de cercetare, o cunoaștere reală putînd solicita ca varietățile să fie abordate cu mijloace adecvate. Acest lucru firește, însă, servește facilitării cunoașterii nuanțate a realității dintr-o anumită zonă și de la un anumit nivel, cu metodele specifice acelei zone și aceluși nivel, adaptate acelei porțiuni a realității. Procesul acesta, însă, este doar o parte întregului proces deoarece, după abordarea specificată și particularizată, varietatea respectivă trebuie integrată realității a cărei parte este. Calea de îndeplinire a acestei condiții este păstrarea perspectivei fundamentale, singura acțiune ce poate repune în viață varietatea vremelnice decupată. Acest proces arată că separarea netă a perspectivelor și a metodelor, și imaginarea unor căi complet diferențiate (adică mai mult decît diferențierea aspectelor realității cercetate) nu poate genera cunoașterea realității (deși poate duce la constructe mentale abstracte investite cu o viață alături de cea a realității). Precum realitatea în fundamentele ei materiale și de principiu, adevărata știință este unitară la nivelul obiectului, conceptelor și metodelor pe care și le creează spre a examina și înțelege realitatea.

Omul însuși constituie o componentă a realității, o parte a mediului, un produs care nu poate anula efectele existenței realității și interacțiunilor din cadrul acesteia, deci nu poate avea pretenția că hermeneza sa ar putea determina realitatea. În fapt, mînuind în anumite modalități întregul complex al cunoștințelor sale și vizînd efecte imaginate, omul poate reduce, altera, falsifica sau obtura cunoașterea, dar chiar și acest lucru este supus legilor realității la care omul participă cu statutul său de ipostază oarecare a viului.

Între știința ce tinde cu prudență către cunoașterea lumii materiale și – atentă la propriile limite – mînuiește doar ceea ce poate realmente cunoaște, și pseudoștiința care se rupe de fundamentele materiale speculînd și interpretînd propriile coniecturi, susținînd temerar că stăpînește lumea imaterială, firește că este preferabilă cumpătarea și încrederea în rațiunea cumpănită, a celei dintîi, nesăbuintei, temerilor metafizice de realitate și închipuirilor celei de-a doua. Toate acestea deoarece în știință lucrurile sînt așa cum sînt indiferent de opiniile, de dorințele, de dezideratele morale, de concepțiile ideologice ale indivizilor sau ale grupurilor; simplul fapt că ființa umană gîndește realitatea nu modifică realitatea fundamentală.

Concluzie. Producția și acumularea, timp de 2500 de ani, de știință și de cunoaștere au crescut cantitatea de cunoștințe, asimilarea acestora continuînd a fi condiția necesară pentru a ajunge la cuprinderea științifică a realității. Măsura accelerată în care cunoașterea se aprofundează și amplifică impune lărgirea perspectivelor teoretice și generale, concentrarea celor concrete și speciale, dezvoltarea fiind dată de cuplul concurențial format de creșterea acurateții și cuprinderea domeniilor conexe și a celor fundamentale. Buna stăpînire a unui domeniu este marcată de capacitatea de a-i identifica temele reale și de a le observa pe cele care îl transcend,

⁴² Nivelul social-mentalitar este consecința evoluției celui biologic și, esențialmente, ia căile acestuia. Chiar dacă, în chip firește, un derivat el are nevoie de trăsături proprii, identitare, pentru a exista, în mod esențial, nevoia vitală pe care o prezintă este de a nu se abate de la esența ontologică a genitorului său.

contribuind la cunoașterea nuanțată și profundă a întregii realități. Adevăratul acces la domeniu, însă, apare o dată cu înțelegerea sistemică și organică a realității (adică a felului în care se constituie, există și funcționează ea) și depășirea etapei de segregare a științelor. Întrucât energiile mari și de calitate nu vin din numărul celulelor dispartate, ci din coeziunea colaborativă a acestora, în condițiile nemodificării modalităților de organizare și funcționare ale creierului uman și a capacităților de stocare și asociere ale acestuia, soluția ar putea fi oferită de relația colaborativă dintre științe, pe temeiul caracterului unitar al realității.

*

În cele ce preced am susținut că, deși realitatea poate fi cumva și chiar întrucâtva înțeleasă pe calea unei științe, ea poate fi științific înțeleasă – cu prețul unor eforturi proporționale, desigur – doar dacă se ajunge la ea pe calea prospectivă, cu ajustări retrospective, de parcurs. Aparența, nuanțele și altele asemenea pot fi cercetate și interpretate din perspectiva domeniului în care apar și se manifestă, însă amploarea și profunzimea cunoașterii decurg din și necesită conjuncția perspectivelor. Cercetarea ajunge acolo încorporând cauzele, contextul dinamic și funcțiile entității observate și cugetate – în armonie cu originea, evoluția și natura ei.

Căci știința nu este democratică și nicicum ochlocratică, ci o formă rafinată de aristocrație spirituală, ai cărei factori distructivi sînt superficialitatea și dogma